

ШКІЛЬНА ДЕЗАДАПТАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ВАЖЛИВА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Козубовська І.В.

доктор пед. наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки

Милян Ж.І.

провідний спеціаліст
Ужгородський національний університет

Проблема адаптації дитини до умов шкільного життя є надзвичайно важливою. Адже саме в ці перші місяці перебування дитини в школі починають формуватися ті системи відносин дитини з навколишнім світом, ті стійкі форми взаємовідносин ровесників з дорослими, а також базові навчальні установки, які суттєво вплинуть в подальшому на успішність її навчання, можливості особистісної самореалізації.

Термін «адаптація» запозичений з латинської мови і означає пристосування. Це може бути пристосування організму, особистості до різних впливів чи умов життя, які постійно міняються [1, с.10]. Виділяють різні види адаптації: фізіологічну, біологічну, психологічну, соціальну. Останні роки досить поширеним став термін «шкільна адаптація», під яким розуміють пристосування дитини до нової системи соціальних умов, нових відносин, видів діяльності, режиму і т.д. Дитина, яка вписується в шкільну систему вимог, норм і соціальних відносин, називається адаптованою. Інколи додають ще один досить важливий, на нашу думку, критерій, а саме: пристосування повинно пройти без важливих внутрішніх втрат (погіршення самопочуття, зниження настрою, самооцінки та ін.). На жаль, крім адаптованих дітей у загальноосвітніх школах можна спостерігати також яскраві випадки повної або часткової дезадаптації учнів, що пояснюється різними причинами.

Перший рік навчання дитини у школі вважається періодом природної адаптації. При цьому умовно виділяють у ньому перше півріччя як етап первинної адаптації. Його особливість полягає в тому, що всі діти перші півроку звикають до режиму, нової системи вимог, нового стилю спілкування. Важко очікувати від першокласника в цей час високої інтелектуальної активності, навчальної продуктивності тому, що більша частина психічних ресурсів, які є у розпорядженні школяра, задіяна у процесах адаптації. Але до середини 1-го класу деякі діти виходять на достатньо успішний рівень шкільного функціонування, а на їх фоні виділяється група школярів, яка відчуває труднощі в навчанні, спілкуванні у шкільному середовищі, психічному або фізичному самопочутті. Тобто дитина, яка відчуває труднощі в адаптації, це не тільки та, якій важко вчитися або спілкуватися у відповідності з прийнятими нормами, але і та, якій успішне навчання або спілкування дається за рахунок високих

психологічних витрат (підвищена тривожність, низька самооцінка, психосоматичні захворювання, невротичні симптоми і т.д.).

Спостереження за молодшими школярами дозволяють виділити основні сфери, де проявляються труднощі адаптації до школи: нерозуміння дітьми специфічної позиції учителя, його професійної ролі; недостатній розвиток спілкування і вміння взаємодіяти з іншими дітьми; неправильне ставлення дитини до самої себе, своїх можливостей, здібностей, своєї діяльності і її результатів. Такі діти не можуть керувати своєю поведінкою, часто у них розвиваються неврози, «шкільна фобія».

Шкільна дезадаптація – це утворення неадекватних механізмів пристосування дитини до школи у формі порушень у навчанні і поведінці, конфліктних відносин, психогенних захворювань і реакцій, підвищеного рівня тривожності, відхилень в особистісному розвитку [2].

Подолання відхилень в адаптації, насамперед, повинно бути спрямовано на ліквідацію причин, які її викликають. Причинами шкільної дезадаптації найчастіше виступають неправильні методи виховання в сім'ї або порушення системи стосунків у школі. Є також певні індивідуальні особливості психічного розвитку дитини, що утруднюють її шкільне життя.

Значної шкоди процесові адаптації завдають вчителі, які намагаються виховувати школярів шляхом «об'єктивної» критики їхніх недоліків. Дитина ще не здатна об'єктивно сприймати критичні зауваження через вікові особливості самооцінки, яка є поки що не аналітичною, а синтетичною. Це скоріше цілісне емоційне ставлення до себе, ніж розумова оцінка окремих своїх якостей. Відтак, коли вчитель висловлює незадоволення певними рисами школяра, йому здається, що мова йде про його особистість узагалі.

Основним методом запобігання шкільної дезадаптації дитини, поряд із створенням ситуацій успіху, вбачається зняття негативних оцінок на перших етапах навчання. Це стосується не лише бальних оцінок, а й будь-яких: кольорових (червоні, сині, чорні кружечки), сюжетних (ракета, літак, черепаха), словесних («молодець», «добре», «погано»). Поки дитина думає, що вона добре вчиться, у неї зберігається прагнення вчитися. А коли вчитель переконає учня, що той читає погано і пише неохайно, у нього замість прагнення вдосконалюватись з'являється відраза до цих занять.

Інша причина відхилень у шкільній адаптації учнів молодших класів пов'язана з характером сімейного виховання. Якщо дитина приходить у школу із сім'ї, де вона не відчувала переживання «ми», вона і у нову соціальну спільність – школу – входить з труднощами. Підсвідоме прагнення до відчуження, неприйняття норм і правил будь-якої спільноти в ім'я збереження незмінного «я» лежить в основі шкільної дезадаптації дітей, які виховані у сім'ях, де батьків від дітей відділяє стіна байдужості, нехтування.

З-поміж індивідуальних причин відхилень шкільної адаптації слід виділити надмірну чутливість і підвищену збудливість нервової системи. Діти з надмірною чутливістю нервової системи зазнають у школі емоційних перевантажень. Вони можуть бути готовими до школи і мотиваційно, і розумово, але їх емоційна вразливість дуже ускладнює процес адаптації. Оцінки, відповіді

перед класом, контрольні роботи – все це стає приводом для хвилювання, переживань, страхів. Будь-яка невдача може викликати бурхливу емоційну реакцію (плач, крик, агресію) і, відповідно, насмішки однокласників. Напружені стосунки з однолітками невротизують емоційно вразливих дітей, підвищують їхню агресивність або замкнутість, посилюють стан психологічного неблагополуччя. Підвищена збудливість (гіперактивність) нервової системи зумовлює спонтанність, імпульсивність поведінки. Причиною такої властивості нервової системи є затримка розвитку процесів гальмування на фоні високої сили збудження нервових процесів. Таким дітям дуже важко дотримуватися правил поведінки, управляти своїми потягами, виконувати вимоги вчителя. Неуважність, дратівливість збудливих дітей завдає багато клопоту вчителю. Але оскільки причиною некерованості таких учнів є не просто їхнє небажання, а органічне невміння стримуватись, то закликати їх до порядку майже неможливо.

Щоб покращити адаптованість цих учнів до шкільних умов, необхідно не провокувати, а попереджати їх нервові зриви, агресивні реакції, конфлікти, бійки, забезпечувати постійну зайнятість. Розвиток саморегуляції збудливої дитини краще здійснювати шляхом індивідуальної корекційної роботи засобами психогімнастичних ігор, спрямованих на поступове відпрацювання навичок стримування м'язової, мовленнєвої активності, на тренування уваги й витримки. В такий спосіб можна сформувати в учня інтерес до спроб самоуправління, переконаність у своїй спроможності стримуватись.

Отже, для того, щоб допомогти дитині відчувати себе в школі комфортно, вивільнити наявні у неї інтелектуальні, особистісні, фізичні ресурси для успішного навчання і повноцінного розвитку, педагогам і психологам необхідно: виявити психологічні особливості дитини, її можливості, запити, потреби і враховувати їх в навчально-виховному процесі; допомогти дитині сформувати навички і внутрішні психологічні механізми, які необхідні для успішного навчання і спілкування в шкільному середовищі.

Список літератури

1. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М.Степанов. – К: «Академвидав», 2006. – 424 с.
2. Рычкова Н.А. Деадаптированное поведение детей: Диагностика, коррекция, психопрофилактика. – М., 2000. – 232 с.